

พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทย

พบสุข ทัดทอง

หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
มหาวิทยาลัยศิลปากร

วิระ อินพันทัง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งค้นคว้าว่า “พื้นที่เปลี่ยนถ่าย” ตามวิถีไทยนั้นเป็นเช่นไร ภายใต้กรอบความเชื่อที่ว่าในพื้นที่เปลี่ยนถ่ายนั้นเป็นรูปแบบหนึ่งของที่ว่างทางสถาปัตยกรรม ซึ่งปรากฏการเปลี่ยนถ่ายที่แตกต่างกันไปอันเป็นผลมาจากวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน โดยใช้วิธีการเปรียบเทียบทฤษฎีและแนวคิด พื้นที่เปลี่ยนถ่ายทั้งแบบตะวันตกและตะวันออกในด้านความหมายและลักษณะที่ปรากฏในทฤษฎีทางสถาปัตยกรรมบนพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทยดั้งเดิม ซึ่งแสดงออกด้วยการเปลี่ยนถ่ายด้านความเชื่อในการดำรงชีวิต

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนถ่ายตามวิถีไทยมี 3 รูปแบบ คือ การเปลี่ยนถ่ายที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนไทย การเปลี่ยนถ่ายของช่วงเวลา และการเปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายใน-ภายนอก ส่วนพื้นที่เปลี่ยนถ่ายตามวิถีไทยเดิม โดยเฉพาะในเรือนไทย มี 6 ส่วน คือ ซานพักหน้าบ้านใต้เรือน ซุ้มประตูทางเข้าเรือน ซาน ระเบียง โถงเรือน และประตู-หน้าต่างของเรือนแต่ละหลัง พื้นที่ทั้ง 6 ส่วน รองรับการเปลี่ยนถ่ายของช่วงเวลาและการเปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายใน-ภายนอก โดยพื้นที่ซานและระเบียงจะรองรับการเปลี่ยนถ่ายที่สัมพันธ์กับชีวิตคือ “การทำขวัญ”

คำสำคัญ: พื้นที่เปลี่ยนถ่าย | การเปลี่ยนถ่าย | ที่ว่างทางสถาปัตยกรรม | วิถีไทย

Transitional space in Thai ways

Pobsook Tadtong

Doctor of Philosophy Program in Vernacular Architecture
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Vira Inpungung

Faculty of Architecture
Silpakorn University

Abstract

This paper aims to define “*Transitional space in Thai ways*” based on the conceptual framework that different life style generates different transitional spaces. The methods used in this paper starts with comparing various framework and theories of western and eastern transitional space, overview of meaning, representation in architectural theories through ways of life.

The result shows that, there are 3 types of transition and 6 parts of transitional space in Thai ways. Three types of transition are life-transition called “*Tam Kwan*”, time-transition, and inside-outside space-transition. Six parts of transitional space are elevated platform in front of staircases, entrance space, Chan (central terrace), Rabiang (verandah), Thong (hall), and door-window of each living unit in Thai traditional house.

Keywords: Transitional space | Transition | Architectural space | Thai ways

1. บทนำ

พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทยนั้น มักปรากฏมีพื้นที่เช่น ชานเฉลียง ระเบียง และมุขทางเข้าอาคารร่วมด้วยเสมอ พื้นที่เหล่านี้โดยมากมีลักษณะเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างพื้นที่ภายในและพื้นที่ภายนอกของอาคาร ซึ่งในทางตะวันตกนิยมพื้นที่ลักษณะเช่นนี้ว่า In-between space (Hertzberger, 2005: 32) ที่แสดงคุณลักษณะการอยู่ระหว่างภายในและภายนอก และแสดงคุณลักษณะการเปลี่ยนถ่าย (Transition) ที่รับรู้ได้โดยตัวบุคคลที่เคลื่อนที่ผ่านไปมา แต่เมื่อพิจารณาพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทย พบว่ายังไม่มีใครมีการกล่าวถึงนิยามหรือความหมายของพื้นที่เหล่านี้มากนัก ด้วยเหตุดังกล่าวจึงนำไปสู่การศึกษาพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทยในเรือนไทยภาคกลาง ด้วยกรอบแนวคิดพื้นที่เปลี่ยนถ่ายว่าจะสะท้อนถึงการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นในพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทยได้หรือไม่อย่างไร

การศึกษาในบทความนี้ ใช้การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม ที่สะท้อนเป็นลักษณะทางกายภาพคือพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม ที่สามารถนิยามได้ว่าเป็น “พื้นที่เปลี่ยนถ่าย” โดยเริ่มจากศึกษาแนวคิดพื้นฐานของนิยามการเปลี่ยนถ่ายในภาพกว้างทั้งในทางปรัชญา จิตวิทยา และวรรณกรรม จากนั้นจึงศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรม และทำการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนถ่ายในแนวคิดพื้นฐานและในงานสถาปัตยกรรม เพื่อสร้างกรอบแนวคิดพื้นที่เปลี่ยนถ่าย แล้วจึงใช้กรอบแนวคิดพื้นที่เปลี่ยนถ่ายนี้มาทำความเข้าใจพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมที่มนุษย์คุ้นเคยมากที่สุดคือบ้าน และนำเสนอผ่านการอธิบายกรณีตัวอย่าง

ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทย บทความนี้จึงเลือกนำเสนอพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมไทยเดิมในหน่วยที่เล็กและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับตัวบุคคลมากที่สุดคือเรือนไทย อันประกอบไปด้วยพื้นที่ 6 ส่วนคือ ชานพักหน้าบ้านใต้ของเรือน ซุ้มประตูทางเข้าเรือน ชานระเบียง โถงภายในเรือน และประตู-หน้าต่างของเรือนแต่ละหลัง

2. การเปลี่ยนถ่าย

การศึกษาพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทย ภายใต้กรอบแนวคิด “การเปลี่ยนถ่าย” ในบทความนี้ แบ่งขั้นตอนการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ ความหมายของ “การเปลี่ยนถ่าย” และ การเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรม ดังนี้

2.1 ความหมายของการเปลี่ยนถ่าย

เพื่อทำความเข้าใจความหมายของ “การเปลี่ยนถ่าย” การศึกษาจึงเริ่มด้วยการค้นหาความหมายโดยกว้างและไม่เฉพาะเจาะจงในศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่ง ในขั้นนี้พบว่า ความหมายพื้นฐานของคำว่าเปลี่ยนถ่ายนั้นตรงตามรากศัพท์ของคำในภาษาอังกฤษที่ว่า “Transition” (Collins Cobuild, 2006.) อันหมายถึง กระบวนการในการเปลี่ยนจากสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่งของสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตาม ส่วนในภาษาไทยตรงกับคำศัพท์ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2554 โดยเป็นการ

ผสมคำ 2 คำ รวมกัน คือคำว่า “เปลี่ยน” และคำว่า “ถ่าย” โดยคำว่า “เปลี่ยน” มีความหมายถึงการแปรหรือกลายเป็นจากลักษณะหรือภาวะเดิม ส่วนคำว่า “ถ่าย” นั้น หมายถึงการเอาออกจากที่หนึ่งไปใส่อีกที่หนึ่งหรือจะหมายถึงการเอาสิ่งหนึ่งออกแล้วใส่อีกสิ่งหนึ่งเข้าไปแทนที่ก็ได้ เมื่อทำความเข้าใจความหมายพื้นฐานของคำแล้ว จึงดำเนินการศึกษาความหมายการเปลี่ยนถ่ายในบริบทอื่นๆ และศาสตร์อื่นๆ ร่วมด้วย

ทางตะวันตกนั้น มีผู้นำเสนอแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนถ่าย (Transition) ไว้ในศาสตร์หลายด้าน เช่น ปรัชญา จิตวิเคราะห์ และวรรณกรรม ซึ่งภาพรวมความหมายของการเปลี่ยนถ่ายตามศาสตร์ต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นไปในทิศทางเดียวกันแม้จะมีรายละเอียดบางประการที่แตกต่างกันก็ตาม กล่าวคือมีทิศทางของแนวคิดที่เกี่ยวเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงจากสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่ง ดังจะไดยกตัวอย่างไว้ในความด้านล่างนี้

1) แนวคิดการเปลี่ยนถ่ายทางด้านปรัชญานั้น มิเชล ฟูโก (Michel Foucault) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนถ่ายว่าเกิดขึ้นในมุมมองเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและพื้นที่หรือสิ่งต่าง ๆ วัสดุองด้านคือในทางกายภาพและในทางการรับรู้ของบุคคล

ในทางกายภาพกล่าวคือ ถนนและรถไฟ เป็นพื้นที่ที่ที่รองรับการเคลื่อนที่ของบุคคลจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งรถไฟนั้นเป็นสิ่งที่เคลื่อนที่จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งได้เองด้วย (Foucault, 1994: 178)

ในทางการรับรู้ของบุคคลนั้น มิเชล ฟูโกยังได้กล่าวถึงลักษณะการเปลี่ยนถ่ายไว้ในความคิดเกี่ยวกับโลกแห่งความจริง (Heterotopias) และโลกในอุดมคติ (Utopias) ว่า เมื่อบุคคลส่องกระจกจะมองเห็นภาพของตนเองปรากฏขึ้นในโลกอุดมคติที่เกิดขึ้น ณ กระจกบานนั้น ภาพในกระจกแสดงถึงตัวบุคคลที่ไม่ได้มีอยู่จริงในโลกอุดมคติแต่ตัวบุคคลนั้นมีอยู่จริงในโลกแห่งความจริง ซึ่งมิเชล ฟูโกถือว่ากระจกบานนั้นคือโลกในอุดมคติ (Foucault, 1994: 179)

2) แนวคิดการเปลี่ยนถ่ายทางด้านจิตวิเคราะห์นำเสนอโดยดี ดับเบิลยู วินนิคอต (D. W. Winnicott) กล่าวถึงวัตถุเปลี่ยนถ่าย (Transitional object) และปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่าย (Transitional phenomena)

ตัวอย่างปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่ายคือการเปลี่ยนจากสภาวะตื่นเป็นสภาวะหลับในเด็กเล็ก (Winnicott, 1994: 2) โดยมีวัตถุเปลี่ยนถ่ายเป็นเพลงกล่อมเด็ก ซึ่งปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่ายและวัตถุการเปลี่ยนถ่ายนี้เกิดขึ้นแตกต่างกันไปตามแต่สภาวะการณ์

3) แนวคิดการเปลี่ยนถ่ายในศาสตร์ด้านวรรณกรรม ได้กล่าวถึงวัตถุเปลี่ยนถ่ายว่าอาจเป็นได้หลายอย่าง เช่น หน้าต่าง ประตู และทางเข้า เป็นต้น หรืออาจเป็นพื้นที่ที่อยู่ ณ ตรงกลางระหว่างพื้นที่อื่นๆ ซึ่งจักเกิดกระบวนการเปลี่ยนถ่ายขึ้น และมีบุคคลเป็นผู้รับรู้กระบวนการเปลี่ยนถ่ายนั้นๆ

เช่นในงานเขียนของเดม กิลเลียน เบียร์ (Dame Gillian Beer) (Beer, 2013: 3) กล่าวถึงการเปลี่ยนถ่ายในหลากหลายมุมมอง และกล่าวถึงหน้าต่างว่าเป็นวัตถุเปลี่ยนถ่ายที่มีร่วมกันของมุมมองที่หลากหลายนั้น เช่น ในอาคารหน้าต่างทำหน้าที่กั้นแบ่งและเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ภายในและภายนอกอาคาร ในโรงภาพยนตร์หน้าต่างคือจอภาพที่ฉายเรื่องราวต่างๆ ที่ดำเนินไป หน้าต่างซึ่งก็คือจอภาพนี้ช่วยให้บุคคลรับรู้สิ่งอื่นๆ ภายนอกตัวบุคคล ในงานถ่ายภาพหน้าต่างคือช่องมองภาพของกล้องอันเป็นส่วนที่ตากล้องใช้เพื่อรับรู้บริบทภายนอก อย่างไรก็ตามงานจิตรกรรมหน้าต่างคือภาพที่จิตรกรเขียนและถ่ายถอดออกมาจากการรับรู้บริบทต่างๆ

ประตูเป็นหนึ่งในวัตถุเปลี่ยนถ่าย (Mukherji, 2013: xvii) ด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่นภาพผู้หญิงในชุดดำยืนหันหลังให้แก่บุคคลที่กำลังมองภาพนี้อยู่ ผู้หญิงในภาพกำลังยืนด้วยท่าทางเอี้ยวศีรษะและลำตัวแบบครึ่งๆ กลางๆ อยู่ในห้องห้องหนึ่ง เพื่อมองไปยังประตูบานหนึ่งที่เปิดไว้ เมื่อมองทะลุไปยังหลังบานประตูที่เปิดอยู่นั้น จะพบว่า มีประตูอีกหลายบานวางเรียงตัวไปตามทางเดินที่เชื่อมต่อออกไปจากห้องที่เธอยืนอยู่ ประตูเหล่านั้นเปิดอยู่เผยให้เห็นห้องต่างๆ ที่ซ่อนตัวอยู่หลังประตูเหล่านั้น บานประตูเหล่านี้เป็นสิ่งแสดงอาณาเขตของพื้นที่ห้องต่างๆ เมื่อประตูเปิดออกจึงแสดงสถานะเป็นวัตถุเปลี่ยนถ่าย ด้วยเปิดให้บุคคลรับรู้ถึงสิ่งต่างๆ ที่อยู่เบื้องหลังประตูแต่ละบานได้ ดังภาพที่ 1

มุมมองเรื่องการเปลี่ยนถ่ายในงานวรรณกรรมที่น่าสนใจอีกตัวอย่างหนึ่งปรากฏในงานเขียนของเจอร์มีเลน (Jeremy Lane) ที่ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนถ่ายในการประพันธ์วรรณกรรมว่าเป็น “การเคลื่อนไหวของความรู้สึกตัว” (Movement of Consciousness) (Lane, 2013: 141) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นระหว่างการเปลี่ยนจากสถานะตื่นเป็นหลับหรือจากสถานะรู้ตัวเป็นไม่รู้ตัวเป็นต้น การเปลี่ยนถ่ายในกรณีการรู้ตัวระหว่างสภาวะตื่น-หลับ เกิดขึ้นได้ 2 รูปแบบ คือ การเริ่มรู้สึกตัวที่เพิ่มขึ้นซึ่งนำไปสู่สภาวะการตื่น และการรู้สึกตัวน้อยลงที่นำไปสู่สภาวะการหลับ

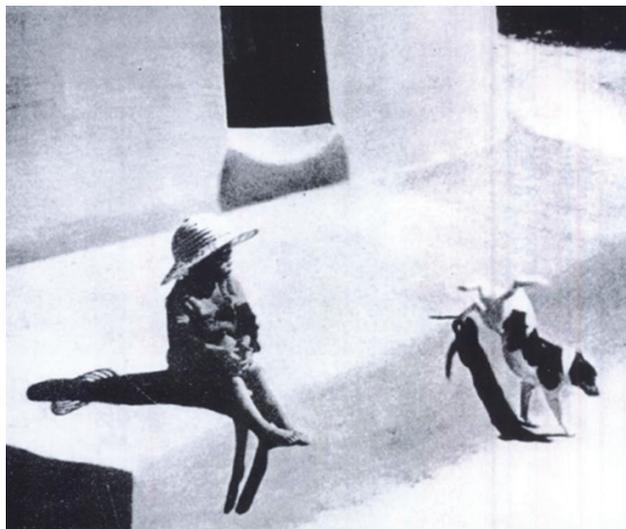
เมื่อเปรียบเทียบความหมายของกรอบแนวคิด “การเปลี่ยนถ่าย” จากรากศัพท์และจากแนวคิดในศาสตร์ต่างๆ ที่ได้นำเสนอไปข้างต้นแล้วนั้น จะพบว่ามีความคล้ายคลึงกันหลายประการ ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ว่าการเปลี่ยนถ่ายจะเกิดขึ้นเมื่อมีองค์ประกอบหลัก 3 ส่วน คือ 1) ตัวกลางการเปลี่ยนถ่าย เช่น เพลงกล่อม ช่องเปิด หรือ กระจก 2) ปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่าย คือเหตุการณ์ที่แสดงการเปลี่ยนแปลงของสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่งซึ่งอาจเป็นสภาวะที่มีลักษณะตรงข้ามกันก็ได้ เช่น สภาวะหลับ-ตื่น และสภาวะรู้ตัว-ไม่รู้ตัว เป็นต้น และ 3) การรับรู้ของบุคคล ที่รับรู้ถึงสภาวะการเปลี่ยนถ่าย

Frontispiece. Vilhelm Hammershoi, *Interior with a Woman Standing*, 1905.
Image © Bruun Rasmussen Auctioneers.

ภาพที่ 1: การเปลี่ยนถ่าย: การรับรู้สภาวะภายใน-ภายนอก

ที่มา: Mukherji, 2013: xvi

ภาพที่ 2: พื้นที่เปลี่ยนถ่าย: พื้นยกหน้าบ้านรอยต่อระหว่างภายใน-ภายนอก
ที่มา: Hertzberger, 2005: 32.

2.2 การเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรม

มีการแสดงถึงการเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมไว้ด้วยคำนิยามหลัก ๆ ว่า “*In-between space*” และ “*Transitional space*” ซึ่งภาพรวมของ “*In-between space*” นั้น มีความหมายไปในทิศทางที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะของพื้นที่ที่ทำหน้าที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่อีกสองพื้นที่เข้าไว้ด้วยกัน (Hertzberger, 2005: 32) ส่วน *Transitional space* นั้น แสดงถึงคุณลักษณะของพื้นที่นั้นๆ ที่รองรับการเปลี่ยนถ่ายของปรากฏการณ์ต่างๆ ในบทความนี้มุ่งเน้นนำเสนอแนวคิดการเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมที่เป็นไปในทิศทางของคำว่า *Transitional Space* เป็นหลัก

การเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมนั้นสามารถเป็นได้ทั้งพื้นที่ในทางสถาปัตยกรรม องค์ประกอบของงานสถาปัตยกรรม หรือแม้กระทั่งนามธรรมบางประการ การเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมอาศัยปรากฏการณ์การเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นได้ทั้งในทางรูปธรรมเช่นร่างกายของบุคคล และนามธรรมเช่นการรับรู้ของบุคคล

การเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ในทางสถาปัตยกรรมนั้นมีแนวคิดของทั้งสถาปนิกและนักวิชาการทางสถาปัตยกรรมสนับสนุนไว้ในหลายด้าน เช่นในกรณีที่เกิดขึ้นบนพื้นที่รอยต่อระหว่างภายในและภายนอกของอาคาร (Hertzberger, 2005: 32) มีคุณลักษณะที่เป็นได้ทั้งส่วนหนึ่งของพื้นที่ภายในและส่วนหนึ่งของพื้นที่ภายนอก ก่อให้เกิดความต่อเนื่องของพื้นที่ เกิดการไหลไปมาของพื้นที่ว่างจากพื้นที่ภายในอาคารผ่านออกมาสู่พื้นที่ภายนอกอาคารและจากพื้นที่ภายนอกอาคารเข้าไปยังพื้นที่ภายในอาคาร ตัวอย่างเช่น พื้นยกขนาดเล็กตรงทางเข้าบ้าน (ภาพที่ 2) ซึ่งอยู่ระหว่างภายในบ้านกับภายนอกบ้าน โดยมีลักษณะเป็นทั้งส่วนหนึ่งของตัวบ้านแต่ตั้งอยู่บนพื้นที่ภายนอกของตัวบ้าน ณ พื้นยกหน้าบ้านนี้เองที่ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นอิสระจากภายในบ้าน แต่ในขณะที่เดียวกันก็รู้สึกอบอุ่นและปลอดภัยว่ายังอยู่ในบริเวณบ้าน ทั้งที่พื้นที่นี้อยู่บนถนนหน้าบ้าน

นอกจากนี้แล้วพื้นที่ทางเข้าหน้าอาคารต่างๆ ในลักษณะเช่นนี้ยังเอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลด้วย ตัวอย่างเช่นพื้นที่ทางเข้าหน้าตึกเรียน (ภาพที่ 3) ซึ่งโดยปกติแล้วจะเป็นพื้นที่รองรับนักเรียนที่กำลังจะผ่านเข้าไปยังพื้นที่ภายในอาคารเรียน และเป็นพื้นที่รองรับนักเรียนที่กำลังจะผ่านออกมาสู่พื้นที่ภายนอกอาคารเรียน แต่ในกรณีเช่นนี้ พื้นที่ทางเข้าหน้าอาคารเรียนจะทำหน้าที่รองรับกิจกรรมอื่น ๆ ของบุคคลด้วย เช่น รองรับการพักคอยสำหรับผู้ปกครองและนักเรียน ก่อให้เกิดการสนทนา ทำความรู้จักและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันได้ ลักษณะดังกล่าวที่เกิดขึ้นทำให้พื้นที่หน้าทางเข้าอาคารเช่นนี้ถือเป็นพื้นที่เริ่มต้น (Threshold) (Hertzberger, 2005: 34) ของพื้นที่ที่อยู่ถัดออกไป

การเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมในมุมมองของคำว่า Threshold มีแนวคิดของทิล โบเอ็ตเจอร์ (Till Boetger) กล่าวไว้ในภาษาเยอรมันว่า Grenzen และ Schwellen (Boettger, 2014: 46 - 48) โดย Grenzen นั้น หมายถึงขอบเขตซึ่งเป็นที่ตั้งเส้น องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม พื้นที่และพื้นที่ชายขอบ (border area) ทำหน้าที่เป็นตัวแบ่งกันระหว่างพื้นที่สองพื้นที่ เมื่อตัวขอบเขตเป็นเหมือนเส้นแบ่งที่มีคุณสมบัติโปร่งใส และเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม อย่างเช่น

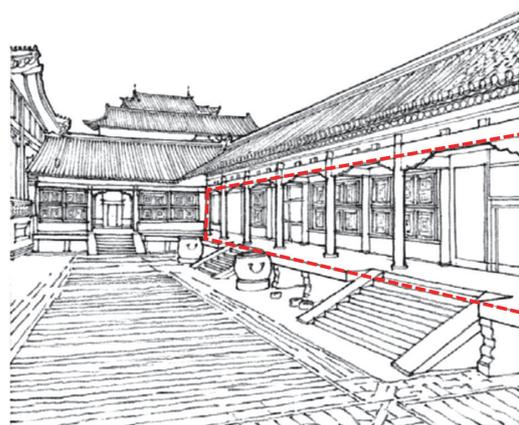
ผนังกระจกที่ใช้แบ่งกันพื้นที่ออกเป็นสองส่วน จะทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่บุคคลสามารถรับรู้ความต่างระหว่างพื้นที่สองส่วนผ่านการมองเห็นแต่เข้าถึงไม่ได้ หากขอบเขตมีลักษณะเป็นพื้นที่และพื้นที่ขอบเขตนี้มีคุณลักษณะปิดล้อมจะส่งผลให้เกิดความเป็นพื้นที่ภายในและพื้นที่ภายนอกขึ้นมา ดังภาพที่ 4 โดยบุคคลสามารถสัมผัสประสบการณ์เมื่อร่างกายของตนเคลื่อนที่ไปมาระหว่างพื้นที่ภายในกับพื้นที่ภายนอก

ส่วน Schwellen นั้น เป็นสิ่งบ่งชี้ถึงการเปลี่ยนจากพื้นที่หนึ่งสู่พื้นที่หนึ่ง ความหมายโดยตรงของคำนั้นคือธรณีประตู (doorstill) ซึ่งเป็นสิ่งบ่งชี้ว่าบุคคลที่อยู่ในพื้นที่ ณ ฝั่งหนึ่งฝั่งใดของธรณีประตูนี้ เมื่อก้าวข้ามผ่านธรณีประตูไปแล้ว จะนำพาตนเองไปสู่พื้นที่อีกพื้นที่หนึ่งในอีกฝั่งหนึ่งของธรณีประตูนี้ ในกรณีเช่นนี้อาจกล่าวได้ว่า Schwellen หรือธรณีประตูนั้นเป็นทั้งส่วนหนึ่งของขอบเขตของพื้นที่ และเป็นสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายไปมาระหว่างพื้นที่ด้วย ซึ่งเมื่อประตูปิดจะไม่เกิดการเปลี่ยนถ่ายแต่จะเกิดการเปลี่ยนถ่ายได้เมื่อประตูเปิดเท่านั้น

ภาพที่ 3: พื้นที่เปลี่ยนถ่าย พื้นที่ทางเข้าหน้าอาคาร พื้นที่เริ่มต้นสู่พื้นที่ถัดไป

ที่มา: Hertzberger, 2005: 33.

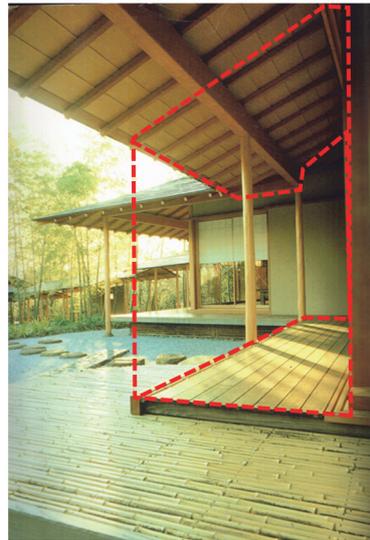
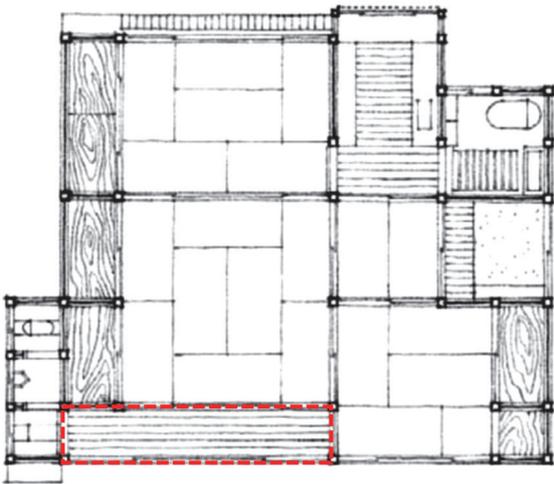
ภาพที่ 4: พื้นที่เปลี่ยนถ่ายที่มีคุณลักษณะปิด เกิดความเป็นภายใน - ภายนอก

ที่มา: Ching, 2007: 110.

การเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมนั้นเกิดขึ้นได้ในหลายประเภทของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม โดยสามารถเกิดขึ้นได้ในพื้นที่ขนาดเล็กอย่างบ้านไปจนถึงพื้นที่ขนาดใหญ่อย่างพื้นที่สาธารณะของเมือง ในพื้นที่ขนาดเล็กเช่นบ้านแบบประเพณีของญี่ปุ่นนั้นมีระเบียงของบ้าน (Engawa) ที่ถือได้ว่าเป็นพื้นที่รองรับการเปลี่ยนถ่าย (Kurogawa, 1988: 99) พื้นที่ระเบียงบ้านนี้เป็นส่วนที่ยอมให้บริบทภายนอกไหลเข้ามายังพื้นที่ภายในบ้านและยอมให้บริบทภายในไหลออกไปยังนอกบ้าน ก่อให้เกิดความต่อเนื่องของพื้นที่ภายในและภายนอกบ้าน ดังภาพที่ 5

การเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมบนพื้นที่ขนาดใหญ่อย่างเมื่อนั้นเกิดขึ้นบนถนนและทางเท้า (Kurogawa, 1988: 100) ในประเทศญี่ปุ่น ถนนและทางเท้าในย่านชุมชนเมืองจะวางตัวทอดไปด้านหน้าของเรือนแถวค้าขายที่เรียงตัวขนานสองข้างของถนนและทางเท้า ถนนและทางเท้านี้ไม่มีจุดเริ่มต้นและไม่มีจุดสิ้นสุด เพราะถนนและทางเท้าเชื่อมต่อถึงกันตลอด ไม่ได้เป็นเพียงแค่ทางสัญจรไปมา เมื่อร้านรวงสองข้างทางเปิดทำการ ถนนและทางเท้าจึงกลายเป็นเสมือนกับลาน (Plaza) และจัตุรัสของเมือง (City square) ในวัฒนธรรมตะวันตก ด้วยบนพื้นที่ถนนและทางเท้าในย่านเมืองของญี่ปุ่นนั้น ย่อมให้ชีวิตสองฝากฝั่งเชื่อมต่อถึงกันและไหลถ่ายเทไปมาระหว่างกันและกันได้

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การเปลี่ยนถ่ายในทางสถาปัตยกรรมนั้นมี 2 ประเภทหลัก คือ 1) องค์ประกอบขนาดเล็กของอาคาร เช่น ผนัง ประตู และหน้าต่าง ซึ่งเป็นสิ่งบ่งชี้ถึงการเปลี่ยนถ่ายจากพื้นที่หนึ่งไปสู่อีกพื้นที่หนึ่ง และ 2) พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม เช่น พื้นยกหน้าทางเข้าบ้าน และระเบียงบ้าน อันเป็นพื้นที่รองรับการเปลี่ยนถ่ายของบุคคล

ภาพที่ 5: พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในบ้านแบบประเพณีของญี่ปุ่น: Engawa ที่มา: (ซ้าย) Ching, 2007: 224. (ขวา) Kurogawa, 1988: 98.

3. พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทย

“พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทย” เกี่ยวเนื่องกับพื้นที่ในทางสถาปัตยกรรมอันสัมพันธ์กับการเปลี่ยนถ่ายที่เกิดขึ้นตามบริบทในวิถีไทย เมื่อพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมมีหน้าที่รองรับกิจกรรมของมนุษย์ ย่อมเกี่ยวเนื่องกับมนุษย์ทั้งในทางกายภาพคือร่างกายของมนุษย์และทางจินตภาพคือการรับรู้ของมนุษย์ (Lefebvre, 2009: 294 และ Norberg-Schulz, 1971: 24) การเปลี่ยนถ่ายเนื่องในชีวิตของคนไทยเป็นแนวคิดการเปลี่ยนถ่ายในชั้นพื้นฐานอันจะนำไปสู่ใจความสำคัญคือพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทย

การเปลี่ยนถ่ายเนื่องในชีวิตตามวิถีไทยมีอยู่หลายด้านและแสดงออกได้หลายวิธี ดังเช่นในด้านพิธีกรรม ความเชื่อ วิธีการดำรงชีวิต และสถาปัตยกรรม การเปลี่ยนถ่ายที่เกี่ยวข้องในความเชื่อเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงชีวิตของคนไทย แสดงออกผ่านการทำขวัญในทุกช่วงเวลาที่สำคัญของชีวิต การทำขวัญเริ่มตั้งแต่ถือกำเนิดเป็นทารกครบสามวัน (Satiekoset, 1970: 92) เพื่อเป็นการผูกขวัญไว้กับตัวเด็ก และจะมีการทำขวัญเป็นระยะๆ ตามช่วงวัยและช่วงเวลาที่สำคัญในชีวิต (Satiekoset, 1963: 24) เช่น โคนผมไฟ โคนจุก บวชเรียน และแต่งงาน ด้วยมีความเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนเมื่อเกิดมามีชีวิตย่อมต้องมีขวัญซึ่งเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นประจำอยู่ในร่างกาย ขวัญที่ดีจะช่วยให้มีชีวิตและการเป็นอยู่ที่ดี ส่วนขวัญที่ไม่ดีสามารถทำให้เจ็บไข้ได้ป่วยและอาจเสียชีวิตได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเด็กทารกที่มักจะมีขวัญอ่อน ซึ่งขวัญนี้เองจะกล้าแข็งไปตามการเจริญวัยของทารก เมื่อมีสิ่งผิดปกติเกิดขึ้นขวัญอาจหายหรือคว่ำได้จึงต้องทำการผูกขวัญไว้เพื่อให้มีชีวิตอยู่อย่างอยู่ดีมีสุขได้

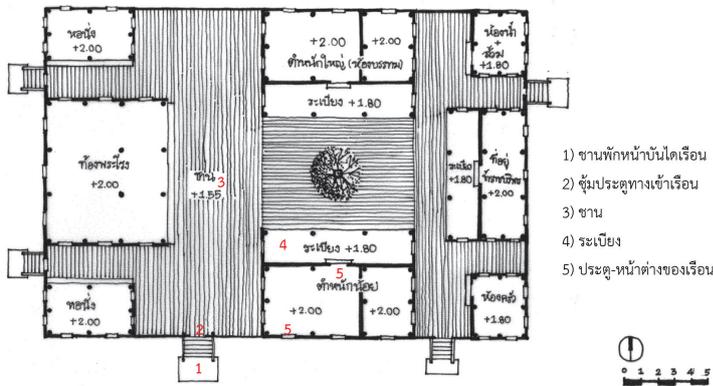
การทำขวัญในทุกช่วงเวลาที่สำคัญของชีวิตนี้เอง แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนถ่ายที่สัมพันธ์กับชีวิตของบุคคลในแต่ละช่วงวัย กล่าวคือ จะมีการทำขวัญเด็กทารกที่เกิดมาได้ครบสามวันเพื่อแสดงว่าพ้นช่วงอันตรายของเด็กแรกเกิด จากนั้นจะทำขวัญเดือนและโคนผมไฟเมื่ออายุครบหนึ่งเดือนเพื่อแสดงว่าเด็กจะมีชีวิตรอดและอยู่ต่อไปได้ (Mahakhan, and Mahakhan, 2014: 17-18) และจะไว้จุกเพื่อคงขวัญไว้กับตัวเด็ก จากนั้นจะมีการทำขวัญและโคนจุกเพื่อแสดงว่าช่วงวัยเด็กได้เปลี่ยนไปเป็นวัยที่โตพอจะดูแลตัวเองได้ในระดับหนึ่ง นับจากนี้ยังมีการทำขวัญสำหรับบุตรชายอีก 1-2 ครั้ง คือการทำขวัญบวชเณรแสดงว่าเข้าสู่วัยเรียน และการทำขวัญนาคบวชพระเพื่อแสดงว่าเป็นผู้ใหญ่โดยสมบูรณ์ เมื่อครบวาระบวชที่เหมาะสมจักลาสิกขาและกลับมาเป็นฆราวาส บางรายอาจเริ่มต้นมีครอบครัวของตนเอง เมื่อพร้อมมีครอบครัวจึงจัดพิธีมงคลสมรสขึ้น โดยมีการทำขวัญร่วมด้วย (Satiekoset, 1988: 138-139)

จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนถ่ายตามวิถีไทยแต่เดิมนั้นมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการเปลี่ยนถ่ายช่วงวัยของบุคคล สิ่งสำคัญอันถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนถ่ายนี้คือการ “ทำขวัญ” ซึ่งเป็นทั้งพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องในการดำรงชีวิต และในขณะเดียวกันก็เป็นสัญลักษณ์ของกระบวนการในการเปลี่ยนถ่ายสถานภาพของบุคคล ซึ่งเกิดขึ้นบนพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทยเดิม

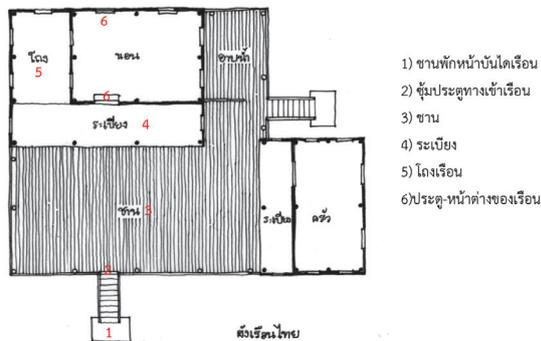
3.1 พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมไทย

การเปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมไทยเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นบนที่ว่างทางสถาปัตยกรรม ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนไทยในหลายระดับ กล่าวคือตั้งแต่ระดับที่ใกล้ตัวที่สุดและมีขนาดเล็กที่สุดอย่างบ้าน จนถึงระดับที่ไกลตัวและมีขนาดใหญ่อย่างเมือง

พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในระดับใกล้ตัวและมีขนาดเล็กของงานสถาปัตยกรรมไทยนั้น ปรากฏให้เห็นชัดเจนในเรือนไทยภาคกลาง มี 6 ส่วนหลัก (ภาพที่ 6 และภาพที่ 7) คือ 1) ขานพักหน้าบันไดเรือน 2) ซุ้มประตูทางเข้าเรือน 3) ขาน 4) ระเบียง 5) โถงเรือน และ 6) ประตู-หน้าต่างของเรือน

ภาพที่ 6: พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมไทย พระตำหนักทับขวัญ พระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม

ภาพที่ 7: พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมไทย: เรือนไทยโดยขนาดเฉลี่ย ที่มา: ปรับปรุงจาก Jaijongrak, 2000: 186

1) ขานพักหน้าบันไดเรือน

ขานพักหน้าบันได (ภาพที่ 8) เรือนมีรูปร่างพื้นที่เป็นสี่เหลี่ยม สัดส่วนของพื้นที่แตกต่างกันไปในเรือนแต่ละหลัง ในเรือนบางหลังจะมีตม่น้ำหรือบ่อน้ำสำหรับสำรองน้ำไว้ใช้ล้างทำความสะอาดเท้าก่อนขึ้นเรือน หรืออาจมีอ่างไว้สำหรับยึนล้างเท้าในเรือนบางหลังก็ได้

ขานพักหน้าบันไดเรือนวางตัวอยู่ในระนาบทางนอน มีลักษณะเป็นพื้นยกสูงเหนือระดับดินประมาณหนึ่งช่วงความสูงของระยะการก้าวเท้าในทางตั้ง

ขานพักหน้าบันไดเรือนตั้งอยู่ด้านหน้าสุดของตัวเรือน โดยทำหน้าที่เป็นพื้นที่คั่นระหว่างตัวเรือนกับบริบทภายนอกโดยรอบเรือน ขานพักหน้าบันไดเรือนจึงเป็นการเปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 1 ณ จุดเริ่มต้นก่อนเข้าสู่ตัวเรือน นับได้ว่าเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายระหว่างลานดินซึ่งเป็นเสมือนโลกภายนอกกับตัวเรือนอันเปรียบเสมือนโลกภายในของบุคคลผู้อาศัยอยู่ในเรือน

2) ชุ่มประตูทางเข้าเรือน

ชุ่มประตูทางเข้าเรือน (ภาพที่ 9) ประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลัก 2 ส่วน คือ ประตูและชุ่มหลังคาเหนือบานประตู 1) ประตู มีลักษณะเป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้าวางตัวในแนวแกนตั้ง โดยทั่วไปมีลักษณะเป็นบานเปิดคู่ ใช้การผลักเพื่อเปิดบานประตูเข้าสู่ภายในไปยังพื้นที่ขานอันเป็นพื้นที่ส่วนกลางภายในหมู่เรือนที่อยู่

ภายนอกเรือนแต่ละหลัง ประตูใช้เป็นทางเข้า-ออกระหว่างหมู่เรือนกับพื้นที่ภายนอก 2) ชุ่มหลังคาเหนือบานประตู มีลักษณะรูปร่างเป็นทรงหลังคาเฉกเช่นเดียวกับหลังคาของเรือน แต่มีขนาดสัดส่วนที่เล็กกว่ามาก โดยมีขนาดเพียงแคคลุมอยู่เหนือประตู ชุ่มหลังคาเหนือบานประตูนี้ก่อให้เกิดปริมาตรของพื้นที่ว่างครอบคลุมลงมาโดยตลอดนับแต่ได้ชุ่มหลังคาเองจนจรดระนาบพื้นใต้ประตู ในเรือนบางหลังที่มีทางขึ้นหมู่เรือนมากกว่า 1 ตำแหน่ง อาจมีการใช้รูปแบบของทางเข้า-ออกในลักษณะแบบผสม คือมักใช้ชุ่มประตูทางเข้าเรือนเป็นทางเข้า-ออกหลักด้านหน้าหมู่เรือน และประตูแบบไม่มีชุ่มหลังคาประกอกร่วม (ภาพที่ 9) เป็นทางเข้า-ออกในตำแหน่งอื่นๆ หรือในตำแหน่งทางเข้า-ออกรองของหมู่เรือน

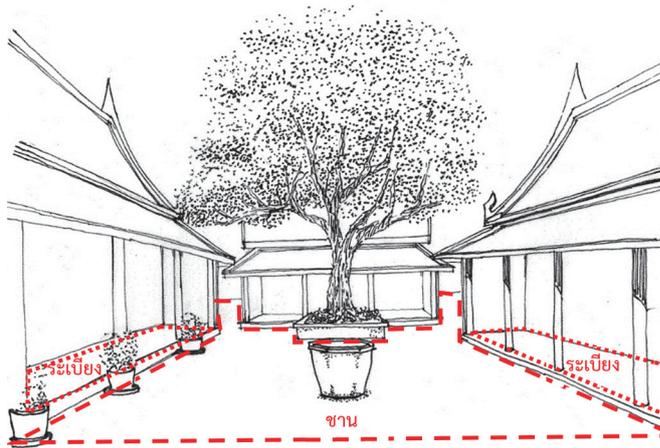

ภาพที่ 8: พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมไทย: ชานพักหน้าบันไคเรือน (ซ้าย) ชุ่มประตูทางเข้าเรือน พระตำหนักทับขวัญ พระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม
ภาพที่ 9: พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมไทย: (ซ้าย) ชุ่มประตูทางเข้าเรือน พระตำหนักทับขวัญ พระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม (ขวา) ประตูทางเข้าเรือน พระตำหนักทับขวัญ พระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม

ชุ่มประตูทางเข้าเรือนเป็นการเปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 2 แสดงลักษณะการเปลี่ยนถ่าย 2 รูปแบบ คือเป็นสิ่งบังชี้การเปลี่ยนถ่ายและเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่าย ดังนี้ (1) สิ่งบังชี้การเปลี่ยนถ่ายคือประตู ที่มีลักษณะเป็นระนาบครอบครองพื้นที่ทางตั้ง เมื่อประตูปิดจะทำหน้าที่ปิดกั้นระหว่างพื้นที่สองฟากฝั่งของประตู หากเมื่อประตูเปิดจะทำหน้าที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ที่ตั้งอยู่สองฟากฝั่งของประตู อันเป็นพื้นที่ชานตรงกลางของหมู่เรือนในฟากฝั่งหนึ่ง และอีกฟากฝั่งหนึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกหมู่เรือน เมื่อใดที่บุคคลก้าวผ่านประตูเพื่อเข้าไปยังพื้นที่ชานหรือก้าวออกประตูไปยังพื้นที่ภายนอกหมู่เรือน ประตูจะแสดงการบังชี้การเปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ชานของหมู่เรือนกับพื้นที่ภายนอกหมู่เรือน (2) พื้นที่เปลี่ยนถ่ายคือปริมาตรของพื้นที่ว่าง ซึ่งสามารถรับรู้ได้จากเงาที่ทอดตัวลงมานับตั้งแต่ภายใต้ชุ่มหลังคาเหนือบานประตูตลอดจนจรดแผ่นพื้นใต้ประตู ปริมาตรของพื้นที่ว่างใต้ชุ่มหลังคาเหนือบานประตูนี้เป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายนอกหมู่เรือนกับชานอันเป็นพื้นที่ศูนย์กลางภายในของหมู่เรือน

3) ชาน

ชาน (ภาพที่ 10) เป็นพื้นที่ที่มีรูปร่างแตกต่างกันไปในแต่ละหมู่เรือนยังผลให้เกิดเป็นลักษณะเฉพาะตัว ปริมาตรของพื้นที่ชานเกิดจากระนาบแกนนอนในด้านกลางคือพื้นไม้ตีเว้นร่อง ประกอบกับระนาบในแนวแกนตั้งที่เป็นเสมือนผนังล้อมพื้นที่ชานไว้ในด้านต่างๆ อันประกอบไปด้วย รั้วชานแบบลูกกรงโปร่ง ประตูและซุ้มประตูทางเข้าเรือน และตัวเรือนในตำแหน่งระเบียบซึ่งทำให้เห็นเป็นแนวเสาไม่มีผนัง ส่วนระนาบแกนนอนในด้านบนไม่มีหลังคาแต่มีฝืนฟ้าเป็นเสมือนหลังคาของพื้นที่ชาน พื้นที่ชานมีขนาดสัดส่วนต่อพื้นที่ภายในเรือนเท่ากับ 3:2 ในบางหมู่เรือนพื้นที่ชานมีขนาดใหญ่จึงสามารถเปิดช่องเปิดที่พื้นเพื่อให้ไม้ยืนต้นที่ปลูกไว้ทะลุขึ้นมาเพื่อให้ร่มเงาแก่พื้นที่ชานด้านบนได้ ในหมู่เรือนของผู้มีฐานะอาจมีพื้นที่ชานใหญ่มากและมีห้องนั่งอยู่กลางชาน (Bhirom, 1988: 10) พื้นที่ชานซึ่งตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างเรือนร่วมในหมู่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ศูนย์กลางเมื่อบุคคลออกจากเรือนหลังหนึ่งและจะไปยังเรือนหลังหนึ่งใดที่อยู่ร่วมในหมู่เดียวกันนี้ ย่อมต้องผ่านพื้นที่ชานเสมอ ชานจึงเป็นทั้งพื้นที่เชื่อมต่อเรือนในหมู่เข้าไว้ด้วยกัน และเป็นพื้นที่ว่างระหว่างเรือนที่ช่วยสร้างความเป็นส่วนตัวให้แก่เรือนทุกหลังในหมู่ด้วย

ภาพที่ 10 พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมไทย: ชานและระเบียบ พระตำหนักทับขวัญ พระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม

พื้นที่ชานเป็นการเปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 3 มีลักษณะเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่าย ปากฎการเปลี่ยนถ่ายใน 2 แนวแกน คือ แนวแกนนอนและแนวแกนตั้ง

1) การเปลี่ยนถ่ายในแนวแกนนอน เป็นการเปลี่ยนถ่ายใน 4 ลักษณะ การเปลี่ยนถ่ายในรูปแบบแรกคือการเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในเรือนกับภายนอกของเรือนร่วมในหมู่เดียวกัน โดยเกิดจากองค์ประกอบ 3 ส่วนคือ ซุ้มประตูทางเข้าเรือน-ชาน-เรือน บุคคลสามารถรับรู้การเปลี่ยนถ่ายได้เมื่อเคลื่อนที่จากตำแหน่งของซุ้มประตูผ่านพื้นที่ชานเข้าไปยังเรือน ณ ตำแหน่งระเบียบ การเปลี่ยนถ่ายในรูปแบบที่สองคือการเปลี่ยนถ่ายระหว่างเรือนร่วมในหมู่ เกิดจากองค์ประกอบ 3 ส่วนคือ เรือน-ชาน-เรือน บุคคลสามารถรับรู้การเปลี่ยนถ่ายได้เมื่อเคลื่อนที่ออกจากระเบียบของเรือนที่ตนอยู่ ผ่านพื้นที่ชาน แล้วเข้าไปยังเรือนอีกหลังหนึ่งที่ตำแหน่งระเบียบ ส่วนการเปลี่ยนถ่ายในรูปแบบที่สามคือเป็นพื้นที่รองรับการเปลี่ยนถ่ายของกิจกรรมที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้อาศัยในเรือน ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนถ่ายของช่วงวัยของบุคคลที่แสดงออกผ่านการทำขวัญโคนจุก

(Posakrisana, 1997: 140-144) โดยมีการประกอบพิธีทำขวัญบนพื้นที่ชาน การเปลี่ยนถ่ายอันสัมพันธ์กับ ฐานานุศักดิ์ของบุคคลที่เข้ามาใช้งานและครอบครองพื้นที่ต่างช่วงเวลากัน เช่นเมื่อพื้นที่ชานกว้างจนสามารถ มีห้องนั่งกลางชาน ในเวลากลางอาจใช้เป็นพื้นที่พักหลักของทาสในเรือน (Bhirom, 1988: 10) โดยอาจกลายเป็นพื้นที่วิ่งเล่นของเด็กในเรือนในเวลาอื่นๆ (Chompoonich, 1987: 78) การเปลี่ยนถ่ายแบบที่สื่อนั้นเกิดจากการปิดล้อมแบบหลวมๆ ของพื้นที่ชานที่เปิดให้บุคคลสามารถรับรู้การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมภายนอก โดยรอบขอบเขตของพื้นที่ชานได้

2) การเปลี่ยนถ่ายในแนวแกนตั้ง เกิดจากองค์ประกอบ 3 ส่วนคือ ดิน-ชาน-ฟ้า เป็นการเปลี่ยนถ่ายระหว่างสิ่งแวดล้อมคือธรรมชาติโดยรอบภายนอกเรือนกับสิ่งแวดล้อมภายในที่อยู่ภายในพื้นที่ชาน เกิดการเปลี่ยนแปลงแตกต่างกันตามช่วงเวลา ณ ที่ชาน ยินยอมให้ธรรมชาติจากใต้พื้นชานมาบรรจบกับธรรมชาติเหนือพื้นชาน อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเปลี่ยนถ่ายระหว่างดินกับฟ้า การเปลี่ยนถ่ายเช่นนี้เกิดจากระนาบทางนอนทั้ง 2 ตำแหน่งของพื้นที่ชานคือระดับพื้นและระดับหลังคา

การเปลี่ยนถ่ายของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ณ ระดับพื้นชาน เกิดจากองค์ประกอบ 2 ประการ คือ (1) พื้นชานเป็นพื้นไม้ตีเว้นร่อง พื้นในลักษณะเช่นนี้ก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างไม้ปูพื้นแต่ละแผ่น ช่องว่างระหว่างแผ่นพื้นไม้ของพื้นที่ชานนั้นยอมให้น้ำฝนที่ตกลงมาและแสงแดดที่ส่องผ่านเข้ามายังพื้นที่ชานทะลุผ่านลงไปยังพื้นดินด้านล่างใต้พื้นชาน ในขณะที่เดียวกันก็ยอมให้ลมเย็นที่พัดลอดใต้ถุนชานไหลพัดผ่านระหว่างช่องว่างของแผ่นพื้นขึ้นมาในพื้นที่ชานได้ นอกไปจากนั้นแล้วยังเป็นช่องเปิดที่ยินยอมให้บุคคลที่ยืนอยู่บนพื้นชานรับรู้ถึงผืนแผ่นดินใต้ถุนชานได้ (2) พื้นที่ชานกว้างและมีช่องเปิดกลางพื้นชาน ช่องเปิดกลางพื้นชานนี้ยินยอมให้ไม้ยืนต้นที่ขึ้นหรือปลูกไว้ที่พื้นดินทางทะลุขึ้นมา หากเป็นไม้ผลก็ออกผลให้เก็บได้ตามฤดูกาล หากเป็นไม้ดอกและมีกลิ่นหอมก็ให้กลิ่นและกลิ่นตามฤดูกาลเช่นกัน

การเปลี่ยนถ่ายของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ณ ระดับหลังคาชาน เนื่องด้วยชานเป็นพื้นที่โล่งไม่มีหลังคาจากสิ่งก่อสร้างคลุม จึงเสมือนมีหลังคาเป็นท้องฟ้าปกคลุมเหนือระดับศีรษะของบุคคลที่อยู่ในพื้นที่ชานต่อเนื่องไปตลอดจนสุดสายตา หลังคาท้องฟ้าของพื้นที่ชานยินยอมให้ธรรมชาติคือ แสงอาทิตย์ แสงดาว แสงจันทร์ สายลม และฝน ผ่านเข้ามายังพื้นที่ชานและเกิดปรากฏการณ์เปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติที่ผันเปลี่ยนไปตามช่วงเวลาในรอบวันและฤดูกาลในรูปแบบที่สัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของผู้อยู่อาศัยในเรือนได้

การเปลี่ยนถ่ายของแสงอาทิตย์จะเปลี่ยนไปตามช่วงเวลาทั้งในรอบวันและฤดูกาล ในยามเช้าแสงจากดวงอาทิตย์ที่ค่อยๆ โผล่พ้นขอบฟ้าทางทิศตะวันออกจะเพิ่มองศาที่ละน้อยจนกระทั่งตั้งฉากกับพื้นที่ชานในเวลาเที่ยงวัน แล้วจึงเคลื่อนไปจากจุดที่ตั้งฉากโน้มลงสู่ทิศตะวันตกจนกระทั่งลับขอบฟ้า ดังนั้นในช่วงเวลาเช้าแสงอาทิตย์จึงพาดผ่านเรือนและรั้วลูกกรงโปร่งที่ล้อมพื้นที่ชานไว้ ก่อเกิดเงาทอดยาวทาบทับลงพื้นชาน และเงานี้จะค่อยๆ สิ้นลง จวบจนเมื่อดวงอาทิตย์ตั้งฉากในเวลากลางวัน พื้นที่ชานจะได้รับแสงที่สว่างจัดจ้าปรากฏเงาขนาดใหญ่บนพื้นที่ชานอยู่ ณ เพียงใต้พุ่มของไม้ยืนต้นที่ทะลุขึ้นมากลางชานเท่านั้น ในเวลากลางวันนี่เอง พื้นที่ชานจะกลายเป็นลานตากสิ่งของเครื่องใช้รวมถึงตากเครื่องปรุงและของสดเพื่อถนอมอาหารไว้รับประทานได้ (Sukawattana, 1995: 139) ส่วนในยามบ่ายเงาที่ทาบทับลงบนพื้นที่ชาน จะค่อย ๆ ทอดตัวไปในทิศทางตรงข้ามกับช่วงเช้า โดยเงาจะทอดยาวตามองศาของดวงอาทิตย์ที่เคลื่อนต่ำลงไปทางทิศตะวันตก จวบจนกระทั่งลับหายไปจากขอบฟ้า

การเปลี่ยนถ่ายของแสงจันทร์และแสงดาวเป็นดั่งเช่นการเปลี่ยนถ่ายของแสงอาทิตย์เช่นกัน โดยจะเกิดขึ้นเมื่อดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้า แสงอาทิตย์ที่เคยสอดส่องหมดพันไปจากเรือน ปรากฏเป็น ผืนฟ้าสีดำคลุมเหนือพื้นที่ชาน ในยามข้างขึ้นดวงจันทร์จะค่อยๆ เคลื่อนพันมาจากขอบฟ้า ส่องแสง พาดผ่านเรือนตกเป็นเงาจันทร์ทอดตัวลงมายังพื้นที่ชาน เงาเรือนจะค่อยๆ ทอดตัวสั้นจนกระทั่งดวง จันทร์ลอยเด่นอยู่ตรงกลางเหนือพื้นที่ชาน จากนั้นเงาจันทร์จึงจะค่อยๆ ทอดยาวเพิ่มขึ้นในทิศทาง ตรงข้ามจวบจนกระทั่งแสงจันทร์ลับไปจากท้องฟ้า ส่วนเมื่อใดที่วันเวลาเคลื่อนเข้าสู่ช่วงแรม ในยาม กลางคืนนี้เองเหนือพื้นที่ชานจะปกคลุมไปด้วยท้องฟ้าที่มีดวงดาวประดับประดาส่องแสงระยิบระยับ เมื่อผู้อาศัยในเรือนเดินออกจากตัวเรือนออกมายังพื้นที่ชานในเวลากลางคืน จะพบกับชานโล่งกว้าง ไม่มีหลังคาคลุม สามารถสัมผัสได้ถึงอากาศเย็นจากน้ำค้าง พร้อมทั้งรับรู้ได้ถึงลมที่พัดผ่านซึ่งนำพา เอากลิ่นหอมของดอกไม้บานาพรพรรณที่ปลูกไว้บนพื้นที่ชานมาให้ได้ชื่นใจ

4) ระเบียบ

ระเบียบ (ภาพที่ 10) เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของเรือน มีรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางตัวในแนว ยาวขนานไปกับพื้นที่ภายในห้องของเรือน มีคุณลักษณะเป็นพื้นที่กึ่งภายในของเรือน กล่าวคือ เป็น พื้นที่ภายในเรือนที่เปิดรับสภาพแวดล้อมภายนอก ไม่ได้ถูกปิดล้อมและมีความเป็นส่วนตัวเท่าพื้นที่ ห้องของเรือน ทำหน้าที่เป็นพื้นที่นั่งเล่น พักผ่อน รับแขก (Hinjirananda, 1993: 31) และประกอบ กิจกรรมในเวลากลางวันของเจ้าของเรือน

ปริมาตรของพื้นที่ระเบียบเกิดจากระนาบ 6 ด้าน ด้านแรกคือระนาบนอนที่ตำแหน่งพื้นปู ด้วยไม้แบบตีขีด ด้านที่สองคือระนาบเอียงที่เป็นส่วนหนึ่งของหลังคาเรือน อีก 4 ด้านเป็นระนาบตั้ง ทำหน้าที่เสมือนผนังล้อมรอบพื้นที่ระเบียบ ประกอบไปด้วยด้านยาวและด้านสั้นประเภทละ 2 ด้าน ด้านยาวเป็นผนังของห้องภายในเรือนด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งที่ติดต่อกับพื้นที่ชานเป็นแต่เพียงแนวเสา รับน้ำหนักจากหลังคาที่ช่วยแสดงขอบเขตของพื้นที่ระเบียบ ส่วนด้านสั้นทั้งสองด้านเป็นผนังระเบียบ วางตัวในแนวเดียวกันกับผนังด้านสกัดของเรือน

ระเบียบเป็นการเปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 4 ประกอบไปด้วยองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ ชาน- ระเบียบ-ห้อง เป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในเรือนกับภายนอกของเรือน พื้นที่ระเบียบนั้นเปรียบ เสมือนอยู่ภายนอกห้องแต่อยู่ภายในเรือน

นอกจากเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายแล้ว พื้นที่ระเบียบยังรองรับการเปลี่ยนถ่ายทั้งในด้านช่วงวัย และกิจกรรมของเจ้าของเรือน และธรรมชาติ การเปลี่ยนถ่ายในด้านช่วงวัยนั้นสัมพันธ์กับประเพณี การทำขวัญ เช่นการใช้พื้นที่ระเบียบจัดพิธีทำขวัญโกนจุกให้กับเด็กผู้หญิงในครอบครัว (Posakrisana, 1997: 140-144) เมื่อเติบโตและพร้อมเข้าสู่ช่วงวัยต่อไป ส่วนการเปลี่ยนถ่ายกิจกรรมนั้นจะสัมพันธ์ กับวิถีการดำรงชีวิตและสังคมของเจ้าของเรือนอันแตกต่างกันไปตามช่วงเวลา เช่น การใช้พื้นที่ระเบียบ เป็นพื้นที่ส่วนตัวสำหรับนั่งเล่น แต่ในบางช่วงเวลาก็สามารถใช้เป็นพื้นที่รับแขกที่มาเยือนได้ การ เปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ระเบียบนั้น เป็นการเปลี่ยนถ่ายของแสงอาทิตย์ที่ทอดลง มายังพื้นที่ระเบียบที่เปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลาในแต่ละวัน เช่น พื้นที่ระเบียบของเรือนที่หันรับ

แสงแดดในยามเช้าจะได้ค่อยๆ ได้รับแสงน้อยลงจนกลายเป็นพื้นที่ในร่ม ส่วนพื้นที่ระเบียงที่หันรับแสงช่วงบ่ายจะค่อยๆ ได้รับแสงเพิ่มขึ้นหลังเที่ยงวัน เป็นต้น ปรากฏการณ์เช่นนี้ช่วยให้พื้นที่ระเบียงได้รับแสงอาทิตย์ในระดับสว่างแต่ไม่จัดจ้าเท่าพื้นที่ชาน

5) โถงเรือน

โถงเรือนเป็นพื้นที่ภายในเรือน หากเป็นเรือนเดี่ยวในหมู่โถงมักมีขนาดเท่ากับพื้นที่หนึ่งช่วงเสาของห้องภายในเรือน โดยมักอยู่ในตำแหน่งช่วงเสาสุดท้ายทางซ้ายหรือขวาของเรือนก็ได้ แต่หากเป็นโถงในเรือนแฝดจะมีตำแหน่งและรูปร่างแตกต่างกันไปตามการกันพื้นที่ห้องภายในเรือน

โถงในเรือนเดี่ยวมีลักษณะเป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมผืนผ้า ปริมาตรของพื้นที่เกิดจากด้าน 2 ด้านในระนาบนอนและด้าน 4 ด้านในระนาบตั้ง ขอบเขตของปริมาตรพื้นที่ในระนาบนอนประกอบด้วยพื้นและหลังคา พื้นโถงเป็นพื้นไม้ตีชิดอยู่ในระดับเดียวกันกับระดับของพื้นที่ภายในห้อง หลังคาที่คลุมเหนือพื้นที่โถงเป็นหลังคาชุดเดียวกันกับหลังคาที่คลุมเหนือพื้นที่ห้องภายในเรือน ส่วนขอบเขตของปริมาตรพื้นที่ในระนาบตั้งทั้ง 4 ด้านนั้น ประกอบไปด้วยผนัง 2 ด้านในดันทันยาว ด้านหนึ่งใช้ผนังร่วมกันกับผนังห้องภายในเรือน อีกด้านหนึ่งเป็นผนังด้านนอกของตัวเรือน ผนังด้านสั้นด้านหนึ่งเป็นผนังด้านนอกของตัวเรือนที่ผนังยาวต่อเนื่องมาจากผนังห้องของเรือน และด้านสั้นอีกด้านหนึ่งเป็นช่องโถงไม่มีผนังแต่มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ระเบียง

โถงเรือนเป็นการเปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 5 โดยเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายในของเรือน รองรับกิจกรรมของเจ้าของเรือนที่เปลี่ยนไปตามช่วงเวลา ณ พื้นที่โถงยินยอมให้แสงอาทิตย์สอดส่องเข้ามาได้บางส่วน ทำให้พื้นที่ได้รับแสงอาทิตย์ในระดับที่สว่างแต่น้อยกว่าพื้นที่ระเบียงเนื่องจากอยู่ลึกเข้าไป ระดับความเข้มของแสงอาทิตย์จะเปลี่ยนไปตามช่วงเวลาของวัน เมื่อบุคคลอยู่ในพื้นที่โถงจะสามารถรับรู้ได้ว่าอยู่ภายในเรือนแต่เป็นพื้นที่ภายนอกห้อง เนื่องจากโถงมีผนังด้านที่ติดกับระเบียงเปิดโล่ง จึงก่อให้เกิดการไหลถ่ายเทไปมาของปริมาตรที่ว่างและสิ่งแวดล้อม เกิดความต่อเนื่องระหว่างพื้นที่ภายในเรือนและภายนอกเรือนได้

6) ประตู-หน้าต่างของเรือน

ประตู-หน้าต่างของเรือน (ภาพที่ 11) มีลักษณะเป็นระนาบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางตัวในทางระนาบตั้ง มีลักษณะเป็นบานไม้เปิดคู่แบบเปิดเข้าสู่ภายในอาคาร ทั้งประตูและหน้าต่างจะมีสัดส่วนความสูงของบานสัมพันธ์กับความสูงของเจ้าของเรือน ประตูและหน้าต่างวางตัวอยู่บนระนาบเดียวกันผนังห้อง โดยมักอยู่ในแนวกึ่งกลางของช่วงเสา ประตูมักอยู่สูงกว่าพื้นห้องไม่เกินหนึ่งช่วงก้าว ด้านล่างของบานประตูในบางตำแหน่งอาจมีแผ่นไม้วางนอนขนาดความยาวเท่ากับช่วงเปิดของบานประตูและมีความกว้างพอให้เหยียบได้ แผ่นไม้นี้เรียกว่าธรณีประตู ส่วนหน้าต่างนั้นจะอยู่สูงกว่าพื้นห้องในระดับเหนือร่องตีนช้าง เมื่อบุคคลต้องการเข้าไปยังพื้นที่ภายในห้องหรือออกจากห้องมายังพื้นที่ระเบียงต้องก้าวข้ามประตูหรือธรณีประตูเสมอ ส่วนเมื่อบุคคลอยู่ภายในห้อง หากนั่งลงที่พื้นระดับสายตาสายตาจะสามารถมองผ่านหน้าต่างออกไปยังภายนอกห้องได้

ภาพที่ 11 พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมไทย: หน้าต่างเรือน พระตำหนักทับขวัญ พระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม

ประตู-หน้าต่างของเรือนเป็นการเปลี่ยนถ่ายในลำดับที่ 6 คือลำดับสุดท้ายของพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมไทยประเภทเรือนไทย ประตูเรือนบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในเรือนคือระหว่างพื้นที่ห้องและระเบียง ส่วนหน้าต่างนั้นเป็นสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายได้ 2 รูปแบบโดยสัมพันธ์กับตำแหน่งของหน้าต่างบานนั้นๆ คือ หากหน้าต่างอยู่ที่ผนังด้านนอกจะเป็นสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายระหว่างภายในห้องกับสิ่งแวดล้อมภายนอกเรือน ส่วนหน้าต่างบานที่อยู่บนผนังด้านที่ติดต่อนឹងกับพื้นที่โถงหรือระเบียงจะเป็นสิ่งบ่งชี้การเปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายในห้องกับพื้นที่กึ่งภายในของเรือน

3.2 การเปลี่ยนถ่ายกับพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทย

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทยโดยเฉพาะที่เกิดขึ้นบนเรือนไทยตามวิถีชีวิตแบบเดิม นั้น เป็นพื้นที่ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนถ่ายที่มีผสมผสานเป็นหนึ่งเดียวกันกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดเติบโต จวบจนสิ้นอายุขัย โดยเป็นพื้นที่ที่รองรับการเปลี่ยนถ่ายที่สัมพันธ์กับชีวิต การเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติตามช่วงเวลา และการเปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายใน-ภายนอก

พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในงานสถาปัตยกรรมไทยประเภทเรือนไทย มี 6 ลำดับ คือ 1) ชานพักหน้าบันไตรีน 2) ซุ้มประตูทางเข้าเรือน 3) ชาน 4) ระเบียง 5) โถงเรือน และ 6) ประตู-หน้าต่างของเรือน พื้นที่ทั้ง 6 ส่วนนั้นสัมพันธ์กับการเปลี่ยนถ่ายของชีวิต โดยมีการทำขวัญเป็นสิ่งบ่งชี้เพื่อแสดงเปลี่ยนถ่ายจากช่วงวัยหนึ่งไปสู่อีกช่วงวัยหนึ่ง โดยเริ่มตั้งแต่การทำขวัญแรกเกิด ทำขวัญครบเดือนและโกนผมไฟ ทำขวัญและโกนจุก ทำขวัญบวชเรียน และทำขวัญแต่งงาน การเปลี่ยนถ่ายช่วงวัยและการเปลี่ยนถ่ายของกิจกรรมในวิถีชีวิตเกิดขึ้นบนพื้นที่ชาน ระเบียงเรือน และโถงเรือน การเปลี่ยนถ่ายของธรรมชาติอันสัมพันธ์กับเวลาในทุกช่วงวันและฤดูกาล สังเกตได้จากแสงอาทิตย์ แสงจันทร์ ดาว ลม ฝน และพรรณไม้ต่างๆ นั้นเกิดขึ้นบนพื้นที่เปลี่ยนถ่าย เช่น ซุ้มประตูทางเข้าเรือน ชาน ระเบียงเรือน และโถงเรือน เป็นส่วนใหญ่ การเปลี่ยนถ่ายในลักษณะสุดท้ายคือการเปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายใน-ภายนอก เกิดขึ้นในทุกลำดับของพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในสถาปัตยกรรมไทยประเภทเรือนไทย

4. สรุป

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า “พื้นที่เปลี่ยนถ่าย” และ “การเปลี่ยนถ่าย” ในวิถีไทยนั้นมีอยู่จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมไทยประเภทเรือนไทย

การเปลี่ยนถ่ายตามวิถีไทยนั้นมักผสมผสานเป็นหนึ่งเดียวกันกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิด เติบโต และตาย โดยจะแสดงออกในรูปพิธีกรรมและวิถีปฏิบัติในด้านต่างๆ ทั้งการดำรงชีวิตและศาสนา โดยมีรายละเอียดต่างกันไปตามความเชื่อ ซึ่งความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนนั้นคือการทำขวัญ

การเปลี่ยนถ่ายในวิถีไทยนั้น มี 3 รูปแบบ คือ เปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายใน-ภายนอก การเปลี่ยนถ่ายของช่วงเวลา และการเปลี่ยนถ่ายซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนไทย ซึ่งการเปลี่ยนถ่ายที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนไทยนี้เองที่ทำให้การเปลี่ยนถ่ายในวิถีไทยแตกต่างไปจากการเปลี่ยนถ่ายในวิถีแบบตะวันตกที่มีลักษณะเด่นในการเปลี่ยนถ่ายระหว่างพื้นที่ภายใน-ภายนอกมากกว่า ในขณะที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนถ่ายในวิถีไทยก็มีความคล้ายคลึงกับการเปลี่ยนถ่ายในวิถีแบบตะวันออกเช่นญี่ปุ่น โดยเป็นพื้นที่ที่ยอมให้การเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและช่วงเวลาตามฤดูกาลไหลถ่ายเทเข้ามาภายในพื้นที่ ส่วนการเปลี่ยนถ่ายที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของไทยนั้นคือการเปลี่ยนถ่ายของช่วยวัยของบุคคลที่อยู่อาศัยภายในเรือน ที่แสดงออกผ่านการ “ทำขวัญ” ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการในการเปลี่ยนถ่ายของชีวิต

พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทยโดยเฉพาะที่เกิดขึ้นในเรือนไทยนั้น มี 6 ส่วนหลัก คือ ขานพักหน้าบันไดของเรือน ซุ้มประตูทางเข้าเรือน ขาน ระเบียง โถงเรือน และประตูหน้าต่างของเรือน เมื่อพิจารณาในทางกายภาพของพื้นที่แล้วนั้น อาจดูคล้ายคลึงกันกับพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีตะวันตกและตะวันออก หากแต่การเปลี่ยนถ่ายที่สัมพันธ์กับชีวิตคือการทำขวัญอันเกิดขึ้นบนพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทยนี้เอง เป็นสิ่งทำให้พื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทยแตกต่างจากพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวัฒนธรรมอื่นๆ เพราะสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนถ่ายช่วงชีวิตของบุคคลผู้อยู่อาศัยภายในเรือนตั้งแต่เกิด เติบโต จนวาระสุดท้ายของชีวิต จึงอาจกล่าวได้ว่าพื้นที่เปลี่ยนถ่ายในวิถีไทยเดิมที่เกิดขึ้นในเรือนไทยนั้นเป็นเสมือน “พื้นที่แห่งชีวิต”

บรรณานุกรม

- Beer, G., (2013). “*Windows: Looking in, Looking out, Breaking Through*”. in **Thinking on Thresholds: The poetics of Transitive Spaces**, 3 - 16. Mukherji, Subha. Ed. London: Anthem Press.
- Bhirom, S., (1988). **Ban Thai Phak Klang**. (in Thai) [Central Region Thai House]. Bangkok: Business Organization of The Office of The Welfare Promotion Commission for Teacher and Student Personnel.
- Boettger, T., (2014). **Threshold Space: Transition in Architecture: Analysis and Design Tools**. Berlin: Birkhäuser.
- Ching, Francis D. K., (2007). **Architecture: Form, Space, and Order**. 3rd Ed. New Jersey: John Wiley & Sons.

- Chompoonich, N., (1987). **Ban Thai Eakalak Khong Chat.** (In Thai) (**Thai House, National Thai Identity**). Bangkok: Odian Store.
- Foucault, M., (1994). **Different Spaces.** In **Aesthetics, Method, and Epistemology**, 175 – 186. Hurley, Robert. et. al. (Trans). (1998). Faubion, James D. Ed. New York: The New Press.
- Hertzberger, H., (2005). **Lessons for Students in Architecture.** Rotterdam: 010 Publisher.
- Hinjirananda, N., (1994). **Pathakatha Chut Sirindhorn Khrang Thi Kao: Sathapatayakam Thai.** (in Thai) [**Princess Sirindhorn 9th Lecture Series: Thai Architecture**]. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Jaijongrak, R., (2000). **Ruean Thai Doem.** (in Thai) [**Traditional Thai House**]. Bangkok: The Association of Siamese Architects Under Royal Patronage.
- Kurogawa, K., (1988). **Kisho Kurogawa: The Architecture of Symbiosis.** New York: Rizzoli.
- Lane, J., (2013). “*Between Sleep and Waking: Montaigne, Keats and Proust*”. in Mukherji, Subha. Ed. **Thinking on Thresholds: The poetics of Transitive Spaces.** London: Anthem Press.
- Lefebvre, H., (2009). **The Production of Space.** Nicholson-smith, Donald. (Trans.) Blackwell: Massachusetts.
- Mahakhan, P., and Mahakhan, N., (2014). “*Phan Mai Nai Withi Chiwit Khong Khon Thai : Phan Mai Nai Prapheni Chiwit (Pluk Ruean Taeng-ngan Kankoed Konjuk Banphacha Samanen Upasombot Lae Kan Tai).* (in Thai) [*Plants in Thai Way of Living: Plant in Ceremonies Related to Life (House Building, Marriage, Birth, Topknot-cutting Ceremony, Novice and Monk Ordinations, and Death)*” in **Journal of Humanities and Social Sciences**, 22 (38), 1-23.
- Norberg-Schulz, C., (1971). Cling, M. Ed. **Existence, Space & Architecture.** New York: Praeger Publisher.
- Posakrisana, P., (1997). **Sao Chao Krung.** (in Thai) [**Bangkok Lady**]. Bangkok: Ton Or Grammy.
- Satiankoset, (1963). **Khwan Lae Prapheni Kan Tam Khwan.** (in Thai) [**Morale and Morale Tradition**]. Phra Nakhon: Kao Na.
- Satiankoset, (1988). **Prapheni Neuang Nai Kan Taneg Ngan Bao Sao.** (in Thai). [**Marriage Tradition**]. Bangkok: Phap Phim.
- Winnicott, D.W., (1994). 4th Ed. **Playing and Reality.** London: Routledge.